

## TEMPERAMENT VA XARAKTER O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

Raximberdiyeva Mehriniso

Nukus Davlat Pedagogika Instituti

Pedagogika-psixologiya va ijodiy ta'lim fakulteti 3-B guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21108064>

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada temperament va xarakter tushunchalari, ularning o'ziga xos xususiyatlari hamda o'zaro bog'liqligi yoritilgan. Shaxs rivojlanishida temperament va xarakterning tutgan o'rni, ularning shakllanish omillari va inson xulq-atvoriga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, temperament turlarini aniqlash va xarakter xususiyatlarini o'rganishning amaliy jihatlari ham ko'rib chiqilgan.

**Kalit so'zlar:** Temperament, xarakter, shaxs, xulq-atvor, sangvinik, xolerik, flegmatik, melanxolik, individual xususiyatlar.

**Аннотация.** В данной статье рассматриваются понятия темперамента и характера, их особенности и взаимосвязь. Проанализирована роль темперамента и характера в развитии личности, факторы их формирования и влияние на поведение человека. Также рассмотрены практические аспекты определения типов темперамента и изучения особенностей характера.

**Ключевые слова:** Темперамент, характер, личность, поведение, сангвиник, холерик, флегматик, меланхолик, индивидуальные особенности.

**Abstract.** This article discusses the concepts of temperament and character, their characteristics, and their interrelation. The role of temperament and character in personality development, factors influencing their formation, and their impact on human behavior are analyzed. In addition, practical aspects of determining temperament types and studying character traits are considered.

**Keywords:** Temperament, character, personality, behavior, sanguine, choleric, phlegmatic, melancholic, individual characteristics.

Insonlar bir-biridan nafaqat tashqi ko'rinishi, balki o'zini tutishi, his-tuyg'ularini ifodalashi va turli vaziyatlarga munosabati bilan ham farq qiladilar. Ayrim insonlar juda tez harakat qiladi, hissiyotlarini ochiq namoyon etadi va sergap bo'ladi. Boshqalari esa bosiq, vazmin va kamgap bo'lishi mumkin.

Ushbu individual farqlar temperament va xarakter bilan bog'liq bo'lib, ular shaxs psixologiyasining muhim tarkibiy qismlaridan hisoblanadi.

Psixologiyada temperament insonning tug'ma individual xususiyatlari majmui sifatida talqin qilinadi. Temperament insonning hissiy qo'zg'aluvchanligi, faolligi, ta'sirchanligi va turli vaziyatlarga javob reaksiyasining tezligini belgilaydi.

Temperament biologik asosga ega bo'lib, asab tizimining xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Temperament haqidagi dastlabki ilmiy qarashlar qadimgi yunon tabibi **Hippocrates** nomi bilan bog'liq.

U inson organizmidagi suyuqliklarning nisbati temperamentni belgilaydi deb hisoblagan va temperamentning to'rtta asosiy turini ajratgan: sangvinik, xolerik, flegmatik va melanxolik.

Keyinchalik ushbu nazariya rivojlantirilib, temperament insonning psixofiziologik xususiyatlari bilan izohlandi.

Sangvinik temperamentga ega bo'lgan insonlar quvnoq, faol va muloqotga kirishuvchan bo'ladilar. Ular yangi muhitga tez moslashadi va qiyinchiliklarni yengil qabul qiladilar.

Xolerik temperament vakillari esa hissiyotlarini kuchli namoyon etadilar, tez qaror qabul qiladilar va ba'zan hissiyotga berilishlari mumkin.

Flegmatik temperamentli insonlar vazmin, bosiq va sabrli bo'ladilar. Ular ishni puxta bajarishga harakat qiladilar va shoshqaloqlikni yoqtirmaydilar. Melanxolik temperament egalari esa ta'sirchan, hissiy jihatdan nozik va o'z kechinmalariga ko'proq e'tibor beradigan insonlardir.

Xarakter esa temperamentdan farqli ravishda insonning hayot davomida shakllanadigan barqaror psixologik xususiyatlari majmui hisoblanadi.

Xarakter insonning mehnatga, atrof-dagilarga, o'ziga va jamiyatga bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi. Xarakter tarbiya, ijtimoiy muhit, ta'lim va hayotiy tajribalar ta'sirida shakllanadi.

Temperament va xarakter bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, ular aynan bir xil tushunchalar emas. Temperament insonning tabiiy xususiyatlarini ifodalasa, xarakter uning ijtimoiy hayot davomida shakllangan jihatlarini aks ettiradi.

Masalan, xolerik temperamentga ega bo'lgan inson o'z ustida ishlash va to'g'ri tarbiya natijasida bosiq va mas'uliyatli xarakterga ega bo'lishi mumkin.

Shaxs rivojlanishida temperament va xarakterning uyg'unligi muhim ahamiyatga ega.

Insonning temperamenti uning faoliyat uslubini belgilasa, xarakter uning xatti-harakatlarini boshqaradi. Shu sababli tarbiya jarayonida temperamentning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Talabalik davrida temperament va xarakter xususiyatlari ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi. Ayrim talabalar jamoa oldida erkin gapira oladilar, yangi vazifalarni tez bajaradilar va tashabbuskor bo'ladilar. Boshqa talabalar esa vazifalarni sekinroq bajarsalar-da, mas'uliyat bilan yondashadilar va xatolarga kam yo'l qo'yadilar. Bu holat temperament va xarakter xususiyatlarining turlicha ekanligi bilan izohlanadi.

Shuningdek, temperament va xarakter insonning kasbiy faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Masalan, sangvinik va xolerik temperamentli insonlar muloqot talab qiladigan kasblarda muvaffaqiyatli ishlashlari mumkin. Flegmatik va melanxolik temperamentli insonlar esa diqqat va aniqlik talab qiladigan sohalarda yuqori natijalarga erishadilar. Temperamentni aniqlash uchun psixologiyada turli metodikalardan foydalaniladi.

Shulardan biri **G. Ayzenkning temperamentni aniqlash testi** hisoblanadi. Ushbu metodika yordamida insonning sangvinik, xolerik, flegmatik yoki melanxolik temperament turiga mansubligi aniqlanadi.

Bundan tashqari, xarakter xususiyatlarini o'rganishda **Leonhard-Shmishekning xarakter aksentuatsiyasini aniqlash metodikasi** keng qo'llaniladi. Ushbu metodika inson xarakteridagi yetakchi xususiyatlarni aniqlash va ularni tahlil qilish imkonini beradi. Masalan, oliy ta'lim muassasasida tahsil olayotgan ikki talabani olaylik.

Birinchi talaba faol, sergap va tashabbuskor bo'lib, yangi jamoaga tez moslashadi.

Ikkinchi talaba esa kamgap, bosiq va vazifalarni puxta bajarishga intiladi. Ularning temperamentlari turlicha bo'lsa-da, har ikkisi ham o'z ustida ishlash va to'g'ri tarbiya orqali ijobiy xarakter sifatlarini shakllantirishlari mumkin.

Shuning uchun temperamentni o'zgartirish qiyin bo'lsa-da, xarakterni rivojlantirish va takomillashtirish mumkin. O'z ustida ishlash, ijobiy odatlarni shakllantirish va atrof-dagilar bilan sog'lom munosabatlar o'rnatish inson xarakterining ijobiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, temperament va xarakter shaxs psixologiyasining muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Temperament insonning tugʻma individual xususiyatlarini ifodalasa, xarakter uning hayot davomida shakllanadigan sifatlarini aks ettiradi. Ularning oʻzaro uygʻunligi insonning xulq-atvori, ijtimoiy munosabatlari va kasbiy faoliyatiga katta taʼsir koʻrsatadi.

Shu sababli shaxsni tarbiyalash va rivojlantirish jarayonida temperament va xarakter xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Gʻoziev E.Gʻ. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2010.
2. Davletshin M.G. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: TDPU, 2002.
3. Karimova V.M. *Psixologiya*. – Toshkent: Sharq, 2016.
4. Nemov R.S. *Psixologiya*. – Moskva: Vlados, 2018.
5. Maklakov A.G. *Obshchaya psixologiya*. – Sankt-Peterburg: Piter, 2017.
6. Ayzenk G. *Dimensions of Personality*. – London, 1947.
7. Leonhard K. *Accentuated Personalities*. – Berlin, 1976.
8. Rubinshteyn S.L. *Osnovi obshchey psixologii*. – Moskva, 2005.